

Näringsutskottets betänkande nr 15 år 1973

Nr 15

Näringsutskottets betänkande i anledning av motioner om återinförande av affärstidsregleringen.

Ärendet

I detta betänkande behandlas motionerna

1973:220 av fru Olsson i Helsingborg m. fl. (c), vari hemställs att riksdagen skall besluta att affärstidsregleringen återinförs samt att dispens för längre öppethållande i särskilda fall får beviljas av länsstyrelsen,

1973:809 av herrar Karl Bengtsson i Varberg (fp) och Petersson i Röstänga (fp), vari hemställs att riksdagen skall hos Kungl. Maj:t hemställa att förutvarande affärstidslag återinförs med den förändringen i dess bestämmelser att den kommunala dispensmöjligheten slopas och att butiker i stället äger rätt till söndagsöppet fyra gånger per år efter anmälan till kommunal myndighet,

1973:1485 av herr Lundberg (s), vari hemställs att riksdagen skall anta förslag till ny affärstidslag av den lydelse som anges i motionen (se *bilaga* till detta betänkande, s. 8), och

1973:1500 av fru Nordlander m. fl. (vpk), vari hemställs att riksdagen skall i skrivelse till Kungl. Maj:t uttala sig för ett förbud för öppethållande på sön- och helgdagar för butiker och varuhus och hos regeringen hemställa om att erforderligt förslag till författningstext härom utarbetas, varvid bör ingå möjligheten att efter tillstyrkan från den lokala fackföreningen bevilja dispens från sådant förbud.

Gällande ordning

1966 års affärstidslag (1966:668) reglerade öppethållandetiden för detaljhandeln. Vanlig affärstid enligt lagen var vardagar mellan kl. 08.00 och kl. 20.00. Kommun kunde dock efter ansökan medge affärstid utöver den vanliga. Lagen – som haft olika föregångare alltsedan 1909 – trädde i kraft den 1 januari 1967 och hade en giltighetstid av fem år. Inför giltighetstidens utgång meddelade chefen för handelsdepartementet att Kungl. Maj:t inte skulle föreslå någon förlängning eller annan motsvarande reglering. Till grund för detta ställningstagande låg betänkandet (SOU 1971:33) Fri affärstid, som avgivits av 1970 års affärstidskommitté, och remissyttrandena däröver. I ett stort antal motioner som väcktes med anledning av meddelandet rörande affärstidslagstiftningen föreslogs en fortsatt reglering. Näringsutskottet (NU 1971:53) fann övervägande skäl tala för att statsmakterna inte skulle förlänga regleringen utan överlämna åt konsumenterna att genom sina köpvanor

påverka detaljhandeln att tillämpa de affärstider som vid en samlad bedömning av inköpsmöjligheter och priser tedde sig mest fördelaktiga för konsumenterna. Riksdagen följde utskottet och avlog motionerna.

Genom affärstidsregleringens upphörande kom detaljhandelsföretagen att fritt få bestämma de tider under vilka butikerna kan hållas öppna. Då fria affärstider bedömdes kunna medföra effekter på prisnivån, påverka strukturomvandlingen inom handeln och påverka de anställdas arbetsförhållanden beslöts att en uppföljning skulle göras av utvecklingen i dessa avseenden sedan regleringen upphört. För detta ändamål inrättades en särskild nämnd, affärstidsnämnden, bestående av företrädare för konsumenterna och för de anställda under ledning av en opartisk ordförande.

Motionerna

Motionärerna hävdar att redan under den relativt korta tid som förflutit sedan affärstidslagen avskaffades denna åtgärds negativa konsekvenser visat sig. Öppethållandetiderna anses ha ökat utöver vad som förväntades från departementschefens och riksdagsmajoritetens sida. Flera exempel härpå återopas. Härigenom har de handelsanställdas arbetssituation försämrats. Konsumenterna har fått betala högre priser och fått en sämre service därigenom att de mindre butikerna utkonkurrerats. För att undvika ytterligare allvarliga skadeverkningar föreslås att affärstiderna åter skall regleras i lag. I motionerna 1973:220 och 1973:809 förordas att förutvarande affärstidslag återinförs. Den i denna lag stadgade möjligheten för kommun att bevilja dispens anses dock böra utgå och bli ersatt av andra bestämmelser. I den förstnämnda motionen föreslås ett system med dispensgivning — med länsstyrelsen som dispensmyndighet — som skall vara likformigt verkande för hela landet och som skall kunna tillämpas då det speciellt kan anses påkallat att ha öppet längre. Enligt den senare motionen skulle det inte förekomma någon dispensmöjlighet men en generell rätt för butiker att fyra gånger per år ha söndagsöppet efter anmälan till kommunal myndighet.

I motionen 1973:1485 framläggs ett förslag till affärstidsreglering som i huvudsak — fränsett tre väsentliga avvikelser — överensstämmer med det förslag som 1962 års affärstidsutredning framlade och som låg till grund för 1966 års affärstidslag. Enligt lagförslaget i motionen skall affärstiden på lördagar och helgdagsaftnar begränsas till tiden mellan kl. 0800 och kl. 13.00. Affärstidsutredningen föreslog ingen särställning för dessa dagar utan generellt att affärstiden vardagar skulle vara kl. 08.00—20.00. Motionens lagförslag innefattar vidare inte som affärstidsutredningens förslag någon kommunal dispensrätt. Slutligen ingår i motionsförslaget att fängelsestraff och inte som enligt affärstidsutredningens förslag och senare enligt 1966 års affärstidslag endast bötesstraff skall kunna ifrågakomma vid överträdelse av lagen.

I motionen 1973:1500 är förslaget att förbud införs mot öppethållande på sön- och helgdagar för butiker och varuhus. Dispens bör dock

vara möjlig om lokal fackförening lämnat tillstyrkan. Riksdagen föreslås begära att författningstext härom utarbetas.

Affärstidsnämnden

Affärstidsnämnden (H 1971:03, ordförande: generaldirektör Åke Englund) har att ägna uppmärksamhet åt fyra frågekomplex och i samtliga fyra fall koncentrera bedömningen på följderna av affärstidslagens slopande. Det gäller förändringar i affärernas öppethållande, arbetstider och andra anställningsförhållanden för personalen, prisnivån och handelsn strukturer.

För att få ett grepp om dessa problem har affärstidsnämnden dels gjort fem undersökningar som ett led i en fortlöpande uppföljning av förändringar av affärstiderna och av de handelsanställdas anställningsförhållanden, dels påbörjat en analyserande undersökning i vissa typer av det förlängda öppethållandets eventuella effekter på prisnivån och handelsn strukturer.

Undersökningarna om butikernas öppethållandetider och de anställdas anställningsförhållanden, som speglar det kontinuerliga öppethållandet, bygger på material från ett representativt urval av 1 600 butiker – inklusive varuhus – inom branscherna livsmedel, möbler, järn, herr- och damkonfektion, blommor och tobak.

Handelsanställdas förbund gör som ett komplement till affärstidsnämndens undersökningar vid vissa tillfällen undersökningar av butikernas öppethållande på söndagar och antalet anställda berörda av söndagshandeln. Materialet till dessa undersökningar, som avser såväl kontinuerligt som tillfälligt öppethållande, insamlas genom förbundets avdelningar och de till dem knutna lokala affärstidskommittéerna.

Affärstidsnämndens undersökningar visar – liksom den senaste undersökningen från Handelsanställdas förbund – att för handeln som helhet små förändringar inträffat i det kontinuerliga öppethållandet under 1972. På lokala marknader kan dock förändringarna vara relativt stora.

Totalt sett är endast de förändringar som under 1972 konstaterats för varuhusen av påtaglig karaktär. Utvecklingen framgår av nedanstående tabell.

Tidpunkt	Andelen varuhus med söndagsöppet, procent
nov. 1971	7
jan. 1972	14
maj "	22
juni "	32
juli "	18
aug. "	25
sept. "	23
okt. "	29
nov. "	30
dec. "	29

Antalet varuhus med kontinuerligt öppethållande på söndagar beräknas i november – december 1972 ha varit ca 100 av totalt ca 350.

Inom livsmedelshandeln uppgår på större orter andelen butiker med kontinuerligt öppethållande på söndagar till ca 8 procent eller samma andel som i november 1971. På mindre orter uppgår andelen livsmedelsbutiker med öppethållande på söndagar till 2 procent i december 1972, en ökning med en procentenhet jämfört med november 1971.

Med den omfattning som kontinuerligt söndagsöppethållande för närvarande har kan enligt affärstidsnämndens beräkningar antalet anställda som varje söndag berörts beräknas till ca 4 000 av totalt ca 220 000 eller ca 2 procent av samtliga handelsanställda.

Det ökade öppethållandet på söndagar vid varuhusen har enligt affärstidsnämndens undersökningar inte lett till någon större förändring av antalet öppethållandetimmar per vecka inom varuhussektorn. Fr. o. m. november 1971 t. o. m. december 1972 har medelantalet öppethållandetimmar vid varuhusen ökat med 1 timme, från 56 till 57 timmar per vecka. Att söndagsöppethållandet inte lett till några nämnvärda förändringar i antalet öppethållandetimmar sammanhänger bl. a. med att varuhusen – främst till följd av arbetstidens förkortning från 1 januari 1972 – genomsnittligt minskat antalet öppethållandetimmar på vardagar. Förändringar har skett genom dels senareläggning av öppningstiden, dels koncentration av stängningstiden till kl. 19.00, vilket för flertalet varuhus innebär en tidigareläggning.

Även i övriga branscher har förändringar ägt rum i fråga om öppnings- och stängningstider på vardagar. Flertalet branscher har senarelagt sina öppningstider och tidigarelagt sina stängningstider. Det antal öppethållandetimmar per vecka som härigenom fallit bort har kompenserats genom att lunchstängning i stor utsträckning reducerats. Medelantalet öppethållandetimmar per vecka är sålunda i stort sett oförändrat under den studerade perioden.

Totala antalet anställda har under den undersökta perioden ökat endast i ringa utsträckning i de undersökta branscherna.

Andelen fast heltidsanställd personal av all butikspersonal har under tiden fr. o. m. november 1971 t. o. m. november 1972 ökat med 2 procentenheter vid varuhusen, från 29 till 31 procent. Motsvarande minskade andelar kan vid varuhusen konstateras för såväl deltidsanställd som extra och tillfälligt anställd personal. Övriga branscher uppvisar för den undersökta perioden i flertalet fall minskade andelar för kategorin fast heltidsanställd personal.

Under tiden november 1971–november 1972 kan för den fast heltidsanställda personalen vid varuhusen konstateras en minskad andel arbetstid på obekvämtid och övertid. I november 1971 uppgick för den fast heltidsanställda personalen andelen arbetstid på obekvämtid och övertid till 8 procent av all butikstid, medan motsvarande andel i november 1972 var 6 procent. För övrig butikspersonal vid varuhusen har andelen obekvämtid och övertid ökat med 12 procentenheter under den undersökta perioden, från 8 till 20 procent av all butikstid.

För att bl. a. analysera omfattningen och inriktningen av särskilda säljstimulerande aktiviteter i söndagshandeln lät affärstidsnämnden i juni 1972 utföra en undersökning av ca 250 varuhus och dagligvarubutiker, som vid något tillfälle hållit söndagsöppet under våren 1972. Undersökningen visade att omkring 75 procent av dessa butiker i någon form annonserat om sitt öppethållande på söndagar. Däremot var särskilda säljstimulerande aktiviteter – t. ex. extra priser, demonstrationer och artistuppträdande – av liten omfattning i söndagshandeln, och någon ökning jämfört med läget i november 1971 kunde heller inte konstateras.

Även om de särskilda aktiviteterna i söndagshandeln var av liten omfattning tog nämnden upp överläggningar med de ledande varuhuskedjorna och dagligvaruföretagen. Dessa uttalade då att de i fortsättningen skulle avstå från sådana åtgärder – lockpriser, artistuppträdande, kostnadsfri kaffeservering etc. – som kan locka konsumenterna att ändra sina inköpsvanor från vardagar till söndagar.

Efterlevnaden av överenskommelsen har varierat mellan enskilda företag och koncerner liksom mellan olika geografiska delar av landet. Det omfattande tillfälliga öppethållande på söndagar på vissa orter, som framgått av Handelsanställdas förbunds undersökning, har i viss utsträckning kombinerats med särskilda säljstimulerande aktiviteter. Mot bakgrund av bl. a. denna utveckling har nämnden funnit anledning att på nytt ta upp dessa aktiviteter med vissa företag och organisationer.

Till följd av att relativt stora olikheter i fråga om söndagsöppethållandets omfattning och frekvens kan föreligga mellan olika orter bl. a. med avseende på tillfälligt öppethållande kommer affärstidsnämnden att i fortsättningen ägna dessa förhållanden särskild uppmärksamhet.

Affärstidsnämnden avser att hos handelsdepartementet begära bidrag för att öka sin undersökningsverksamhet. Undersökningarna skulle ha till uppgift dels att studera omfattningen av den ambulerande handeln och dess effekter på den reguljära handeln, dels att genom intervjuundersökningar kartlägga vilka som handlar på söndagar. Ett totalregister över samtliga söndagsöppna butiker planeras också, varigenom analysmöjligheterna väsentligt skulle kunna förbättras.

Enkla frågor angående följderna av lagens upphörande

Frågan om följderna av affärstidslagens upphörande har i riksdagen vid fyra tillfällen aktualiserats genom enkla frågor (1972:22, 1972:149, 1972:236, 1973:20). Senast besvarade chefen för handelsdepartementet den 18 januari 1973 (RD 1973:6 s. 30) en fråga av fröken Bergegren (s) angående hans uppfattning om möjligheterna att bedöma i vad mån den obegränsade rätten till öppethållande i förmånlig eller oförmånlig riktning påverkat prisbildningen, de anställdas arbetsförhållanden samt konsumenternas verkliga intressen och önskemål. Statsrådet förklarade att han ansåg den tid varunder de fria affärstiderna fungerat vara alltför kort för att bedömningar av den typ som efterlysts i frågan skulle kunna göras. Han anförde vidare: "De undersökningar som affärstidsnämnden

löpande redovisat har emellertid visat, att det för handeln som helhet under de tre första kvartalen 1972 har skett endast små förändringar av butikernas öppethållande och de handelsanställdas arbetsförhållanden. Beträffande konsekvenserna för prisbildningen skall nämnden enligt sina direktiv även undersöka denna fråga. Nämndens fortsatta rapporter och undersökningar får därför avvaktas."

Utskottet

I motionerna föreslås att affärstiderna åter skall regleras i lag. Olika former för dispens föreslås. Affärstidslagen (1966:668) upphörde att gälla vid 1971 års utgång. Fria affärstider har således tillämpats under drygt ett år. Under denna period har en särskilt inrättad nämnd, affärstidsnämnden, löpande följt utvecklingen och analyserat följderna av övergången till fria affärstider. Nämndens material har presenterats ovan.

Affärstidsnämndens undersökningar visar att för handeln som helhet små förändringar inträffat i det kontinuerliga öppethållandet och i de anställdas arbetsförhållanden, även om på lokala marknader vissa förändringar har varit relativt stora. Enligt affärstidsnämndens mening krävs längre tids erfarenheter innan en tillräckligt allsidig överblick erhållits över vad affärstidslagens avskaffande betytt och innan några slutsatser kan dras. Detta gäller i synnerhet det fria öppethållandets eventuella inverkan på prisutvecklingen och handelsstrukturen. Utskottet delar denna uppfattning och anser alltså att det för närvarande inte finns tillräckligt underlag för att avgöra om en reglering av affärstiderna bör återinföras.

Aberopande vad här anförts hemställer utskottet

att riksdagen avslår motionerna 1973:220, 1973:809, 1973:1485 och 1973:1500.

Stockholm den 6 mars 1973

På näringsutskottets vägnar
C.G. REGNÉLL

Närvarande: herrar Regnéll (m), Börjesson i Glömminge (c), Bengtsson i Landskrona (s), Andersson i Örebro (fp), Andersson i Storfors (s), Gustafsson i Byske (c), Rašk (s), Wirtén (fp), Blomkvist (s), Wååg (s), Hovhammar (m), Jonsson i Husum (s), fru Hambræus (c), fru Hansson (s) och herr Hallgren (vpk).

Reservation

av herrar Börjesson i Glömminge (c), Andersson i Örebro (fp), Gustafsson i Byske (c), fru Hambræus (c) och herr Hallgren (vpk), som anser att utskottets yttrande och hemställan bort ha följande lydelse:

I motionen föreslås — — — (=utskottet) — — — har presenterats ovan.

Utskottet vill erinra om att när affärstidslagen upphörde att gälla systemet med reglerade affärstider genom dispensförfarande i väsentlig utsträckning redan var uppluckrat. En bedömning av effekterna av fria affärstider jämfört med reglerade borde därför enligt utskottets mening för att vara mer rättvisande basera sig på uppgifter om vad som hänt inte sedan fria affärstider formellt infördes utan sedan dispenser från affärstidsregleringen blev vanligen förekommande. Även om man bortser från denna principiella invändning mot affärstidsnämndens sätt att redovisa följderna av affärstidslagens slopande kan konstateras att på ett väsentligt område en påtaglig förändring har skett i fråga om öppethållandetider på söndagar. Cirka 30 procent av varuhusen hade under de tre sista månaderna år 1972 kontinuerligt söndagsöppet mot endast 7 procent i november 1971. Denna förändring är enligt utskottets uppfattning från struktursynpunkt ingalunda oväsentlig. Ett ökat öppethållande och därmed ökad försäljning i de större enheterna medför, eftersom konsumenternas totala köpkraft i stort sett är given, att omsättningen minskar i övriga butiker. Följden blir bl. a. en försämrad service för sådana konsumentgrupper som kan ha svårt att utnyttja varuhusen, t. ex. äldre och handikappade.

Affärstidsnämndens undersökning visar att arbetssituationen för de fast heltidsanställda inom handeln inte påtagligt förändrats sedan fria affärstider infördes. Däremot har för övrig butikspersonal vid varuhusen andelen obekväm tid och övertid ökat mycket påtagligt. Enligt affärstidsnämndens senaste undersökning utgjorde den 20 procent av all butikstid. I övriga branscher synes också i flertalet fall en ökning av andelen deltidanställda ha skett. Denna utveckling är enligt utskottets uppfattning olycklig inte minst mot bakgrunden av att de deltidanställda ofta har otillfredsställande sociala förmåner och ringa anställningstrygghet.

Utskottet delar den uppfattning som framförs i motionerna att de följder av affärstidsregleringens slopande som hittills kunnat iakttas är helt tillräckliga för att motivera att en reglering av affärstiderna återinförs. Vanlig affärstid bör vara kl. 08.00–20.00 på vardagar. En dispensmöjlighet bör inskrivas i lagen, men dispenssystemet måste tillämpas restriktivt och likformigt över hela landet. Vid beviljandet av dispens bör de anställda ha medinflytande.

Utskottet hemställer

att riksdagen i anledning av motionerna 1973:220, 1973:809, 1973:1485 och 1973:1500 hos Kungl. Maj:t hemställer om förslag till ny affärstidslag med den inriktning som utskottet angett.

I motionen 1973:1485 framlagt

**Förslag till
Affärstidslag**

1 §

Affär må hållas öppen för allmänheten vardagar från klockan 08.00 till klockan 20.00. Å vardag infallande helgdagsafton samt lördag skall öppethållandet begränsas till tiden mellan klockan 08.00 och klockan 13.00.

Med affär förstås försäljningsställe, där detaljhandel bedrivs yrkesmässigt.

2 §

Från lagens tillämpning är undantagen:

1. försäljning från apotek;
2. försäljning från automatapparat av typ som godkänts av myndighet som Konungen bestämmer;
3. försäljning på trafikmedel;
4. försäljning som lantbrukare, trädgårdsodlare eller fiskare i ringa omfattning bedriver med egna produkter eller fisk av egen fångst;
5. försäljning i utställningslokal av bildande konst och reproduktioner härav samt alster av konsthantverk och konstindustri i samband med visning av konstverken;
6. försäljning av lagad mat samt bageri- och konditorivaror i anslutning till ordnad serveringsrörelse, där sistnämnda utgör den huvudsakliga verksamheten; samt
7. försäljning utan samband med annan verksamhet än som avses i 5 eller 6 av tryckta skrifter, tobaksvaror med tillbehör, blommor, drivmedel samt i anslutning här till tillbehör till motorfordon och båtar samt andra liknande varor av sådant slag att allmänheten bör kunna köpa dem även under annan tid än som anges i 1 §.

3 §

Det ankommer på myndighet som Konungen bestämmer att fastställa vilka varor som enligt 2 § 7 skall undantagas från lagens tillämpning och att i övrigt meddela tillämpningsföreskrifter till lagen.

4 §

Den som bedriver detaljhandel i strid mot denna lag eller föreskrift som meddelas med stöd av lagen dömes till böter eller fängelse.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1973.